

Topolojik Psikoloji (Lewin) ve Sağduyu Psikolojisinin (Heider) Benzer Yönleri Üzerine Bir Çalışma

Nermin ÇELEN*

ÖZET

Topolojik psikoloji ve sağduyu psikolojisi, yüzeysel olarak bakıldığında birbirine benzemez, gözükebilir. Halbuki Lewin ve Heider kuramlarını oluştururken bile aynı yazarların etkisinde kalmışlardır. Her ikisi de algıyı aktif süreç olarak kabul etmişler, somut psikolojik durumları temsil eden matematik soyut kavramlar kullanmışlar, sosyal psikolojiye deneysel çalışmayı getirmişlerdir.

SUMMARY

A study On The Similarities Between Topological Psychology And Commonsense Psychology

It is not easy to find similarities between topological psychology and commonsense psychology. But both Heider and Lewin were influenced by the same authors when they were constructing their theories. Both of them accepted the perception as an active process. They've used mathematical abstract concepts to represent the concrete psychological situations and brought experimental study to the Field of Social psychology.

GİRİŞ

K. Lewin'in alan kuramı ve F. Heider'in kişiler arasında karşılıklı ilişkiler kuramı, yüzeysel olarak bakıldığında birbirine benzemez. Gerek Lewin gerekse Heider, bilimsel çalışma ortamında etkileşimde buldukları Cassirer, Brentano ve Gestalt kuramcılarından etkilenmişlerdir. Cassirer, her

---

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

iki yazara, somut verilerin soyut kavramlar haline getirilip sistematik düşünce geliştirme ve karmaşadan kurtulma konusunda yol göstermiştir. Doğa bilimlerinde matematik dilinin yerini ve önemini kavramada Cassirer'n her ikisine de güçlü katkısı olmuştur. Lewin ve Heider başlangıçta Gestalt kuramcılarının etkisinde kalmalarına rağmen, daha sonra algıyı pasif bir olgu olarak kabul eden Gestaltçılardan uzaklaşarak Brentano'nun eylem psikolojisinin etkisiyle algıyı aktif bir süreç olarak görüp, dinamiğini incelemişlerdir. Onlara göre algı beynin dış dünya ile temasa geçme eylemidir. Algılananla algılanan bir bütün olarak incelenmelidir. Çünkü us kendi dışında olana aktif bir biçimde yönelmektedir. amaç onu bütün olarak anlamaktır. Amacın mekanizması ise yüklemidir. Her iki yazar da yukarıda görüldüğü gibi, Berntano'nun yükleme ve eylemini kuramlarında merkez almışlardır¹.

LEWIN'İN TOPOLOJİK PSİKOLOJİSİ

K. Lewin (1890-1947), kendi deyimi ile Topolojik psikolojisini, bugünkü kullanımıyla Alan kuramını, Galile tipi düşünce tarzına dayanarak geliştirmiştir. Galile tipi düşünce Aristo'nun objenin hareketi objenin tabiatında vardır görüşünden farklı bir görüştür. Galile, objenin hareketine neden olarak, objenin tabiatında var olan eğilimden farklı çevresel kuvvetlerin varlığı üzerinde durmuş, tüm hareketleri "Anlık dışsal koşullara" bağlamıştır. Galile'ye göre tabiatın deney aracılığı ile sorgulanması gerekir. Bu nedenle çevresel faktörleri değiştirip hızı azaltabilecek ya da çoğaltabilecek kontrolü geliştirmiştir. Galile soyut süreç ve sınıflamalardan kaçırılmış, somut veriler aramıştır.

Geçmişte kalan olayların bellekte daha iyi iz bırakması ya da bu olayların bellekte şekillendirilip daha rahat ifade edilebilmesi için matematik kavramların kullanılması gerekliliğini düşünen Galile, objelerin uzayda yerini, hareketin yönünü, harekete neden olan kuvvetin yönünü ve yeğinliğini vektörler ve matematik kavramlarla temsil etmiştir.

Lewin'i en çok Galile yönelimindeki nedensellik etkilemiştir. Aristo yönelimindeki hareketin nedeninin değişmezliği ile paralellik gösteren 19. Yüzyıl inanışına "dayanan davranışın nedeni içgüdüdür" yönelimi, Lewin tarafından benimsenmemiştir. Lewin bu noktadan hareket ederek ünlü davranış formülünü oluşturmuştur.

Davranış = f (Birey, Anlık Psikolojik Çevre)

B = f (p, E)

Levin'in, psikolojik dinamiğe Galile'nin bakış açısını getirmesi, psikolojinin fizik biliminin bir dalı olacağı görüşüyle eleştirilmiş olsa da,

¹ Gürkaynak, M. Heider O.D.T.Ü. Gelişim Dergisi S. 1989.

Lewin'in yapmak istediği, sadece somut psikolojik durumları temsil edebilecek matematik soyut kavramlar kullanmaktır.

Lewin geliştirdiği yeni yöntemde, genel kavramlar ve davranış yasaları geliştirecek, geçmişteki sınıflayıcı yöntemlerin sınırlılığını yok edecek yeni bir desen oluşturdu. Yapıcı ya da genetik yöntem adı verilen bu yöntemde kişiler ve olaylar ilişkilerine göre sınıflandırılmıştır. Soyutlama elementleri yerine yapı elementleri kullanılmıştır. Yapı elementleri, bilim adamının yaşantısının objeleri değil fikirleridir. Bu yöntem dinamik yaklaşım özelliği taşımaktadır. Lewin'e göre, davranışı derinliğine anlamak için, davranışın altında yatan kuvvetlerle uğraşan bilimsel yapının formüle edilmesi gerekmektedir². Yöntemin diğer özelliklerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Yaklaşım her zaman psikolojik olmalı, yani davranış belli bir zamanda birey için varolan psikolojik alanda belirlenmelidir. Davranış bir bütün olarak, hem de oluşturduğu anda analiz edilmelidir. Yine de Lewin geçmişin dolaylı etkisini yadsınamış, ama yeterli biçimde açıklamamıştır.

Lewin için bilim adamının en büyük görevi; görüngüleri, görülebilir, çalışabilir kavramlara çevirmektir³. Kavramlar gözlenenleri, belirlemeleri ve gözlemleri uygun bir biçimde açıklamalıdır. Bir psikolog da çalıştığı olaylara ilişkin tablo oluşturabilmek için temel kavramlara ihtiyaç duyar. Psikolojide yapı elementleri "Yaşam alanı", "Kuvvet alanı", "Gerilim Sistemleri" gibi şeylerdir. Lewin belirli bir zamanda bireyin davranışlarına etki eden faktörlerin tümünü "Hayat alanı" olarak ifade etmiştir. Başka bir deyişle davranış, verilen zamandaki hayat alanının fonksiyonudur. Hayat alanı (Lsp) ile ifade edilir.

Bireyin davranışını etkileyen çevre, bireyin anında varlığını hissettiği çevredir. Psikolojik çevreye, bireyin bilinçli algıladıkları ve bireyin bilinç dışını etkileyen diğer çevresel etkiler dahil edilir. Fiziksel çevre ile psikolojik çevre arasındaki farklılık, bireyin kendi deyişimi ile keşfettiğidir.

Lewin'e göre davranışın iki esas özelliği vardır.

- 1- Davranış belirli bir ortamda oluşur.
- 2- Davranış yönlendirilmiştir.

Lewin bireyin isteklerini ve niyetlerini, bireyin davranışlarındaki değişikliği bilinçli ya da bilinç dışı olarak yönlendiren psikolojik kuvvetler olarak kabul eder. Bu tıpkı fiziki objelerin hareketlerinin fizik kuvvetler tarafından kontrol edilmesine benzer.

Yön, uygulama noktası, yeğinliği, psikolojik kuvvetin kavramsal nitelikleri olarak belirtir. Kuvvet, değişmeye neden olan şeydir. Kuvvetlerin

² Stagner, R. *Psychology of Personality* Mc Graw Hill Book Comp. Inc. N. Y. 1961.

³ Atkinson, I. W. *Introduction to Motivation* D. Van Nostrand Comp, N. Y. 1964.

kombinasyonu “Kuvvet Bileşkesi” olarak adlandırılır. Kuvvet bileşkesi davranışı etkileyen etkili bir kuvvettir. $F1 + F2 = \text{veya } f^*$.

Kuvvetin çeşitlerine örnek olarak sürükleyici, engelleyici, başkalarının gereksinimini karşılayan, kişisel olmayan kuvvetler verilebilir.

Kuvvetin belirleyicileri ise Valans (Va) ve psikolojik mesafedir (e). Valans, hayat alanındaki kuvvet alanına tekabül eder. Valanslar amaç bölgesinin çekiciliğine ve iticiliğine göre (-), (+) değer alabilirler. Bir amaca yaklaşan ya da uzaklaşan kuvvetin etkisi valans etkisinin ve de birey ve amaç arasındaki psikolojik mesafenin fonksiyonudur.

Lewin, kuvvetin dolaylı belirleyicisi olarak gerilim faktörünü gösterir. Gerilim, hayat alanındaki bir bölgenin diğer bölgelere göre alan durumudur ve bu bölgelerin sınırları içinde değişikliğe neden olan kuvvetlerle ilgilendir. Böylece gerilim kuvvetin kaynağıdır. Alan kuramında gerilimin azalması V-T kuramcılarında olduğu gibi sifıra eşitlenmesi değildir. Bu kuramda gerilim azalması, gerilim olduğu bölümle çevredeki diğer bölgelerin geriliminin dengelenmesidir. O yüzden de “mutlak gerilim seviyesi” hiçbir zaman sifıra indirgenemez.

Alan kavramında, birey üzerindeki zıt kuvvetlerin eşit ölçüde etkisine “Çalışma” adı verilmiştir. Yaklaşma-Yaklaşma, Yaklaşma-Uzaklaşma, Uzaklaşma-Uzaklaşma şeklinde sürükleyici kuvvetlerin (+) (-) valanslarına göre, üç çatışma tipi tanımlanır.

LEWIN ve SAĞDUYU PSİKOLOJİSİ

Heider (1896-1987) kişiler arası ilişkiler kuramında, sağduyu psikolojisi ile insanın bilişsel düzeyde dünyayı kavrayışının doğal sürecini incelemiştir. Eserlerinde “Obje Nedir?” sorusuna yanıt arar. Objeye teriminin yerine “ünite” terimini kullanır. Araştırma yöntemi, sağduyu psikolojisi yaklaşımıdır. Veri kaynağı; şarkılar, resimler, atasözleri, öyküler, romanlar, kısacası kültürün tümüdür⁴. Amacı, nesneyi doğal ortamından alıp, yansımalarını bilişsel düzeyde görerek, sistematik yapısının çizilmesidir.

Heider sağduyu psikolojisinden yararlanırken, günlük dilin kavramlarını, onları keskinleştirmek ve birbirleriyle ilişkisini arttırmak için kullanmıştır. Örneğin ebilirlilik (can), çabalama (trying), isteme (wanting) terimlerini günlük yaşantıdan biraz daha farklı şekilde spesifle olarak kullanmıştır. Sağduyu yaklaşımını izleyerek, kişiler arası ilişkileri; başkalarını algılama, bir algılayıcı olarak başkaları, eylem çözümlenmeleri, zevk yaşantıları, çevresel değişkenlerin rolü gibi yönlerini araştırmıştır.

⁴ Gürkaynak, M. Heider. O.D.T.Ü. Gelişim Dergisi 1989.

Heider, Brunswik gibi bireylerin algılama ilkelerinin, objelerin algılama ilkelerinden farklı olmadığını, ama aralarında farklar olduğunu belirtmiştir. Bireyler algılanırken, fiziksel nesnelere atfedilmeyen bazı niteliklere sahiptirler. Yetenekler, duygular, niyetler, arzular gibi. Bazen diğer bireyler bizden çıkar sağlama ya da bize zarar verme eyleminde bulunabilirler. Bireyin algısını anlamak için bireyin çevre algılarını kararlaştırılan koşulları ve çevresindeki toplumu tanımak gereklidir.

Heider'in Terminolojisi farklı olsa da Lewin'in eşitlik formülündeki anlamlı psikolojik çevreyi akla getirir.

Algısal durumların analizinde, uzak (distal) ve yakın (proximal) uyaranlardan söz edilir. Uzak, uyaran algının başlangıç noktasıdır. Doğrudan bireyi etkilemez, ancak ışık ve ses dalgaları aracılığı ile duyu organlarının reseptörlerine ulaşır. Uzak uyaran ya da karşıdaki bireyin düşünce ve hislerini ifade şekli, yakın uyaran örüntüsünü kararlaştırır. Bireyin uzak uyaranlar hakkında bilgi sahibi olması, onlarla ilgili ipuçlarını alabilmesi için bilinçli olması gerekir. Yakın ve uzak uyaranlar kuvvet olarak kabul edilebilir. Çünkü kuvvet değişiklik nedenidir. Uzak ve yakın uyaranlar da değişmeye yol açar. Ama Lewin alan kuramında, etkinin bilinçli ya da bilinç dışı olabilmesinin kabul etkilenebilmesi için bilinçlilik gerektiğini ileri sürer.

Heider yerel ve total uyaran ayırımını da getirmiştir. Yerel uyaran, özel olarak algı örüntüsünün bir parçasına verilen addır. Total uyaran ise çevreleri içerir. Burada yine davranışı kararlaştırılan çevre sözcüğünü, Lewin'in kullandığı anlamda görmek mümkündür.

Lewin nasıl somut verilerin soyut kavramlar haline getirilip sistematik düşünce geliştirmek için valans, vektör, kuvvet yönü, kuvvetin yoğunluğu gibi fiziksel terimlerden yararlanmışsa, Heider de bilişsel-duygusal ilişkileri temsil eden soyut sistem formüle etmiştir. Sağduyu psikolojisi, sokaktaki adamın karşılıklı ilişkileri algılayışını, kısaltmalar ve işaret sistemleri ile formüle etmiştir.

Örneğin;

p = Nesne, bilişi göz önünde tutulan birey.

o, q = Diğer bireyler

x, y, z = Objeler, kişisel olmayan şeyler, durumlar, bireylerin dışında tüm bilişsel kategoriler

$pLx = P$ 'nin x-e olumlu tutumu

$pUx = X$ herhangi bir şekilde P'ye aittir.

Heider duygu (sentiment) ve ünite (unit) ilişkilerini ayırmıştır. U sembolü iki objeyi birbirine bağlayan ünite ilişkisini temsil eder. Bu ilişkide sahip olma (Ayşe sahiptir eve-Ayşe owns house), sorumluluk (Ayşe tokatladı ali'yi-Ayşe slapped ali), ilişki içinde olma (Baba U oğul) yer alır.

Duygusal ilişki, değer durumu (value premise) ile eşittir. Bir bireyi bir diğer bireye bağlayan ilişkiyi temsil eder. Semboller $L = \text{sevme}$, $DL = \text{sevmemedir}$. Örneğin $pLo = p$ o'yu seviyor demektir. Heider bu formülleri kişiler arası ilişkileri anlamak ve çözümllemek için kullanmıştır⁵.

p o'nun aynı zamanda bir alıcı olduğu ve o'nun algılarına etkisi olduğunun farkında olduğu, Heider tarafından vurgulanır. o'nun p'yi etkilemesi üç maddede özetlenir;

- 1) Eylemleri etkilenir,
- 2) Beklentileri etkilenir,
- 3) Yüklemeleri etkilenir. Örneğin p o'nun algılarını (+) etkilerse bu algıları üretmeye devam eder. Tüm bu etkileşimler davranışı meydana getiren kuvvetlerden farklı değildir.

Sağduyu psikolojisinde en önemli ilke, bireyin gerçeği, anlık değişebilir davranışı ve olayları görelî olarak değişmez ve önemli koşullar gönderecek anlamasıdır. Bu koşullara eğilimsel özellikler adı verilir. Bu özellikler dünyamızı aşağı yukarı sabit, kestirilebilir ve kontrol edilebilir yaparlar. Birey bir başkasının eylemini gözlediğinde bu eylemi eğilimsel özelliklere yükleyerek anlamaya çalışır. Genelde bir eylemin sonucu bireydeki ve çevredeki faktörlere bağlı görünür. Heider'in kendi deyişi ile:

“Bir eylemin sonucu etkili bireysel ve çevresel kuvvetlerin kombinasyonunun bir fonksiyonudur.”⁶

Burada etkili sözcüğü bireyden ve çevreden gelen kuvvetlerin toplamını ifade eder. Çevresel ve bireysel faktörlerin eylemin sonucunu etkilemesi, Lewin'in meşhur $B = f(P, E) - D = f(B, Ç)$ formülünü çağrıştırdığı gibi, kuvvetlerin toplamı ifadesi de “Kuvvet Bileşkesi”nden başka bir şey değildir. Yine çevresel faktörlerin (+), (-) değer alabilmesi, valansların (+), (-) değer yüklemelerini akla getirebilir. Lewin için davranışın belirleyicisi “Kişinin yapısı” faktörü, Heider'in bireysel kuvvet kavramı ile hemen hemen aynı anlamı yüklenmiştir. Birey herhangi bir şeyin üstesinden geldiğinde, bireyin gücü çevresel faktörleri yenmiş demektir.

Heider için niyet ve çaba gayret etmenin belirleyicisidir. İstek ortaya çıktı mı gayret oluşur. Ulaşılmış arzunun sonucu yüklenerek niyeti uyandırır, eylemi ise zevktir. İstek niyet değildir. İstek, güdü rolü yüklenerek niyeti uyandırır, eylemi harekete geçirir ya da eylem sonucu ortaya çıkar. İsteme-niyetlenme sırasında gerilim ortaya çıkar. Bireyin zevke ulaşmasını sağlar. Bu zevke ulaşmanın Hull'ın gerilim azalmasına mı, yoksa Lewin'in denge-

⁵ Jones, E. Gerrard, H. *Foundations of Social Psychology*. John Wiley Sons Inc. N.Y. 1967.

⁶ Shaw, E., Constanza, P. *Theories of Social Psychology* McGraw Hill Book Comp. N.Y. 1970

leme durumuna mı benzediği konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Ama birey amaçlandığı objenin benzeri ile zevke ulaşabilir dendiğinde, “Ye-rine koyma değeri-subsihfulu value” Lewin’in çağrıştırır. Lewin için de gerilim azalması bazen amaçlanan objenin yerine konulan obje ile sağlanabilir. Sağduyu psikolojisi birey ile arzulan nesnelere arasında iki ilişki kurar. 1) Değer, 2) Mesafe. Bunlar Lewin’in Valans ve psikolojik mesafe ile betimlediği kuvvet belirleyicilerinden başkaları değildir. Ancak biraz farklı adlandırılmıştır.

Heider için gerekler ve değerler kişisel değildir. Eğilimsel özelliğe sahiptir, bireyler arası geçerliliği vardır. Gerekler bireyin ödüllemesi ya da ayıplanması gerekliliğini tayin eder. Değer de davranışın kararlaştırılmasında rol oynar. Her ikisi de kişisel değildir. Sosyal norm ya da kişisel olmayan kuvvetlerle eşdeğerdirler. Ya da eyleme neden olan çevresel kuvvetlerdir. Gereklik kuvvet alanını temsil eder. Değerler ise kesin koşullar altında üretilen potansiyel kuvveti temsil ederler.

Sağduyu psikolojisinde eyleme neden olan çevresel kuvvetler kadar, eyleme neden olan bireysel kuvvetler de vardır: Rica ve Emir P valansını (kuvvet alanını) o için değiştirir (odül ve ceza gibi). P ve o için ek valanslar üretebilir. P o’dan x-i yapmasını isteyebilir. Rica ve emir büyük oranda güç ilişkilerine ve duygulara dayanır. Sadece duygular değil gerekler, ebilirlik, değerler, güç ve rica edilen eylemin sonuçları da ricaları çerçeveyeleyen koşulları etkiler.

Lewin’in psikolojik çatışma çözümlenmeleri Heider’in tutum değişikliği çalışmasının başlangıcı kabul edilebilir. Örneğin Yaklaşma-Uzaklaşma çatışması (+), (-) değer yüklü, bir objeye duyulan istek ve kaçınmayı temsil eder. Bu çatışma davranışı dengesizlik, tutarsızlık veya çelişki terimleriyle de tanımlanabilir. Uzaklaşma-Yaklaşma çatışmasında birey iki kuvvetin dengelendiği yerde çatışmayı bitirir. Çatışma kuramında Yaklaşma-Uzaklaşma davranışlarının yönü merkez alınmışken, Heider’in denge kuramında durumun bilişsel uyumu dikkate alınır⁷.

Bu yazıda psikolojide üçüncü kuşak kuramcıları olarak kabul edilen Lewin ve Heider’i ortak yönleri belirtilmeye çalışılmıştır. Amaç sosyal psikolojiye deneysel çalışmayı getiren bu iki yazarın birlikte düşünülmesi sonucu bireye farklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

---

⁷ Brown, R. *Social Psychology* Collier-MacMillan Ltd. N.Y. 1965.

KAYNAKLAR

1. ATKINSON, J.W. (1964). **Introduction to Motivation**, D. Van-Nostrand Comp. Inc. N.J.
2. BROWN, R (1965) **Social Psychology**, Collier-Macmillan Ltd. N.Y.
3. CONSTANZA, R.P.ve SHAW, E.M. (1970) **Theories of Social Psychology**, McGraw Hill Book Comp N.Y.
4. GÜRKAYNAK, M. (1989). **Heider**. O.D.T.V. Gelişim Dergisi basında.
5. JONES, E. ve GERARD, H.B. (1967) **Foundations of Social Psychology**, John Wiley&Sons Inc. N.Y.
6. SATGNER, R. (1961) **Psychology of Personality**, McGraw Hill Book Comp. Inc. N.Y.